

4/09

Arnikum

čtvrtletník sdružení Arnika

Osvobozené vody Bavorska

strana 8-9

Žebříček
největších
znečišťovatelů

strana 4

Rozhovor s Tomášem
Justem o revitalizaci
vodních toků

strana 6-7

Foto: Katerina Hryzková, Arnika

V polovině září se konal třetí víkendový tábor Týmu Bořena. Pod Lipskou horou se sešlo dvacet pět dobrovolníků a dobrovolnic. Společně vyčistili bývalou pastvinu od náletových dřevin a pokosem trávy pomohli udržet podmínky pro život vzácných rostlin.

V rámci telčského festivalu Arnika spolupřádala cyklojízdu Kolmo alejemi. Na trase o délce třiceti pěti kilometrů účastníci poznali okolní historické aleje i nově vysázená stromořadí.

Foto: Jan Vojtek

Dne 23. října se v rámci happeningu Arniky symbolicky vypravil na Vysočinu Jan Žižka z Trocnova. Na krajský úřad přišel požádat o lepší ochranu pro alej u Žižkova pole. Úředníci potvrdili, že slovo známého vojevůdce má stále svoji váhu. Po složitém řízení nechali v listopadu alej prohlásit za památnou.

Foto: Jan Vojtek

Událost

Basilejská, Rotterdamská a Stockholmská úmluva se společně domluví, jak na toxické látky

Přibližně za tři měsíce přesně 22. až 24. února příštího roku se sejdou zástupci Basilejské, Rotterdamské a Stockholmské úmluvy. Konference konaná na indonéském ostrově Bali pravděpodobně proběhne bez velkého zájmu médií, přesto stojí za povšimnutí. Půjde o první společné setkání tří celosvětových smluv, které hrají klíčovou roli při snaze omezit pohyb a používání nebezpečných toxických látek.

Česká republika ratifikovala všechny tři dohody a možná nebude na škodu připomenout si, k čemu náš stát zavazují. **Basilejská úmluva o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování** vstoupila v platnost roku 1992. Záměrem Úmluvy je omezit pohyb nebezpečných odpadů přes státní hranice a zakázat vývoz těchto odpadů do zemí, kde nemají dostatečné kapacity pro jejich zneškodnění v souladu s environmentálními principy. Jedinou rozvinutou zemí, která Basilejskou dohodu zatím neratifikovala, jsou USA.

Rotterdamská úmluva o postupu předchozího souhlasu pro určité nebezpečné chemické látky a pesticidy v mezinárodním obchodu platí od roku 2004. Cílem Konvence je regulovat vývoz a dovoz nebezpečných látek a prosadit u vývozců jejich řádné značení včetně údajů o bezpečné manipulaci. V roce 2004 vstoupila v platnost také **Stockholmská úmluva o perzistentních organických polutantech (POPs)**. ČR se její ratifikací zavázala k eliminaci dvanácti nejvýznamnějších POPs, mezi které

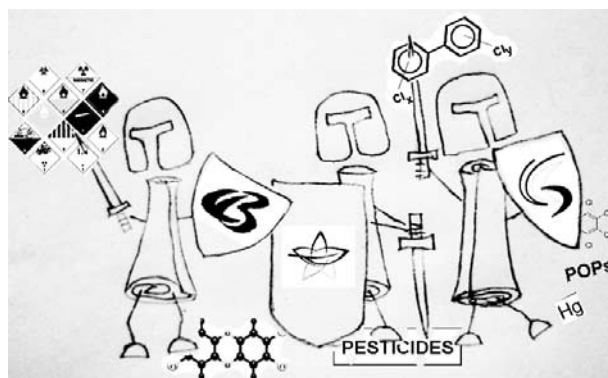
patří například DDT, dioxiny nebo polychlorované bifenylly. V současné době je na seznamu již dvacet jedna látek.

Činnost Arniky je s obsahem všech tří úmluv provázána, a to zejména v rámci kampaní Budoucnost bez jedů, Nehrajme si s PVC a Odpady. Naše sdružení každoročně vyhlašuje žebříčky největších znečišťovatelů za dioxiny, látky ohrožující rozmnožování a další skupiny toxických látek. V minulosti Arnika v desítkách případů upozornila na úniky těchto chemikálií do životního prostředí. Většinou šlo o havarované skládky, sklady nebezpečného odpadu, spalovny apod. V nedávné době sdružení například zveřejnilo hlavní zdroje POPs látek v ČR, kde na prvním místě suverénně vede ústecký podnik Spolchemie, nebo připomínkovalo předimenzovaný návrh modernizace pardubické spalovny nebezpečných odpadů. Na globální úrovni patří Arnika k členům

Mezinárodní sítě pro eliminaci POPs (IPEN) a je koordinátorem projektů nevládních organizací v regionu střední a východní Evropy.

Jednání o vzniku úmluv byla velmi složitá, proces jejich naplňování a převod do praxe není bohužel o nic jednodušší, ba spíše naopak. Intenzivní spolupráce mezi Basilejskou, Rotterdamskou a Stockholmskou úmluvou by mohla být důležitým krokem k lepší chemické bezpečnosti lidí nejen na evropském kontinentu. ■

**Jan Losenický,
Arnika**

Za pět minut dvanáct

Blíží se Vánoce a i jiné příležitosti v mnoha z nás vyvolávají zoufalství. Zoufalství způsobené otázkou: „Co jí/mu mám dát?“ Pokoušíme-li se z dotyčného vytáhnout, co by rád dostal, býváme často odměněni odpovědí typu: „Ale vlastně nic“ nebo ještě lepší: „Já se nechám překvapit“. Stojíme pak v obchodech, přeplněných potírcími se zákazníky, kteří stejně jako my brousí mezi regály ve snaze najít ten skvost. V beznaději dost možná nakonec naházíme do košíku pět věcí a doufáme, že alespoň jedna z nich obdarovávajícího potěší. Zkuste se v takový moment nakupujícího zeptat, jestli se při výběru dárků choval jako zodpovědný spotřebitel a myslel na naše životní prostředí. Koledujete si o zdoluhavě hojící se frakturu.

Řekněme, že téměř každý z nás by rád udělal radost dárkem, o kterém by mohl s trochou hrdosti říct, že byl vyprodukován s ohledem na životní prostředí. Jak jej získat? Tichým mlčením přejdeme věci jako obrázek z barevných těstovin nalepených na doma vyrobeném papíru nebo kategorii nehmotných darů typu vlastnoručně sepsaná báseň. Obrázky z požívatin potěší od pětiletého dítěte, nikoliv od čtyřicetiletého muže. A klidně budme materialisti bez smyslu pro poezii.

Co takhle darovat skutečně hezký kousek oblečení se značkou fair trade? Nejenže bývá často z biomateriálů, ale ještě za něj dostane spravedlivě zaplacení rolník, ale také žena, co jej ušila. Fairovou značku už nemají jen „hipísácké oblečky“, ale

i mnohé kousky známých značek. Milovníkům kofeinu darujte kvalitní organickou kávu. Touží-li tchyně po dřevěném zahradním nábytku, vyberte ten se značkou FSC, která zaručí, že dřevo bylo získáno z udržitelně obhospodařovaných lesů a nikdo kvůli němu nedrancoval pralesy. A i když nebudete kupovat bio nebo fairtrade, dívejte se. Dívejte se, co kupujete. Kdo to vyrobil, z čeho to vyrobil, jak kvalitně. Jaká asi byla historie výrobku, než se dostal k vám. Výsledkem bude více radosti. Méně odpadu. Méně problémů.

A to se počítá, ne? ■

**VEDOUcí POBOČKY
ARNIKA OSTRAVA**

Vendula Krčmářová

Podniky díky registru znečišťování snižují své emise

Arnika už popáté zveřejnila žebříčky největších znečišťovatelů, které jsou sestaveny na základě údajů z Integrovaného registru znečišťování (IRZ). Data za rok 2008 přinesla několik zajímavých změn. Někteří velcí znečišťovatelé ze statistik zcela vypadli, došlo ke snížení emisí skleníkových plynů.

Oproti předchozímu roku se ve statistikách například neobjevuje výrobce izolací Rockwool, loňský rekordman ve vypouštění prokazatelně rakovinotvorných látek. „Výrobce izolačních hmot z Bohumína ve srovnání s loňským rokem totiž výrazně omezil emise formaldehydu. Změnou výro-

a za pětiletou historii IRZ bychom podobných případů našli několik.

„Je vidět, že registr funguje. Podniky nechtějí patřit k největším znečišťovatelům. Data z IRZ a žebříčky Arniky je zjevně motivují k práci na vylepšování svých technologií a ke snižování emisí,“ dodal k pozitivním výsledkům Milan Havel.

Některé neduhy IRZ ale přetrvávají. Jedním z problémů jsou příliš vysoké ohlašovací prahy pro určité látky například hexachlorbenzen, takže spousta jejich producentů se v registru neobjeví. Problémem jsou také chybějící data o emisích to-

xických látek do výrobků, což se týká třeba spalovny Termizo v Liberci.

A kdo patří za minulý rok k největším znečišťovatelům? V žebříčku rakovinotvorných látek i pravděpodobně rakovinotvorných látek se na první příčce umístila firma Deza z Valašského Meziříčí. V celkovém objemu zvýšila množství emisí o 5 tun naftalenu

a 1,5 tuny benzenu. Druhé místo obsadil Kronospan OSB z Jihlavy, třetí pak Dřevozpracující družstvo z Lukavce.

Ohledně skleníkových plynů patří prvenství společnosti ČEZ. Její provozovna Elektrárny Prunéřov v Kodani skončila na prvním místě a Elektrárna Počerady na třetím. Mezi nimi se umístil tradiční rekordman IRZ společnost ArcelorMittal Ostrava. Ovšem oproti minulým výsledkům došlo v roce 2008 k celkovému poklesu emisí skleníkových plynů, a to přibližně o osm procent. „Bohužel nedokážeme určit nakolik se jedná o následky ekonomické krize a nakolik o výsledky snahy o snížení emisí. Samozřejmě jde o pozitivní čísla, ale nezapomeňme, že v posledních letech emise skleníkových plynů v ČR stále stoupaly. Evropská rada se v roce 2007 navíc zavázala snížit jejich emise do roku 2020 o celých dvacet procent,“ okomentoval aktuální údaje Milan Havel.

Na webových stránkách Arniky www.bez-jedu.arnika.org v části věnované IRZ najdete kromě již zmíněných žebříčků i údaje o látkách ohrožujících rozmnožování nebo třeba o mutagenních látkách. Postupně jsou na web také doplňovány tabulky největších znečišťovatelů za jednotlivé kraje České republiky. ■

PROGRAM TOXICKÉ
LÁTKY A ODPADY

Kateřina Hryzáková

I přes loňské sliby snížení emisí patřily mezi největší znečišťovatele životního prostředí v kraji Vysočina za rok 2008 závody Kronospan OSB a Kronospan CR.

niho procesu je snížil o 13 tun,“ uvedl Milan Havel z programu Toxické látky a odpady, sdružení Arnika. Z obdobného důvodu by v následujícím roce měl ze žebříčků vypadnout závod Knauf Insulation z Krupky na Těplicku. Letos zavedl novou technologii, která používání formaldehydu zcela vylučuje. Dalším příkladem je farmaceutický podnik IVAX v Opavě

Poradenství k ochraně stromů a zeleně nabízí Arnika i v Olomouci

Lidé z Olomouckého a Zlínského kraje mají od listopadu možnost směřovat své dotazy ohledně ochrany zeleně na novou místní poradnu Arniky. Poradna je součástí projektu zaměřeného na ochranu stromů a především alejů v těchto dvou krajích.

Arnika nenabízí pomoc jen v případech zbytečného kácení dřevin. „Lidé se na nás mohou obrátit i pokud hrozí v místě jejich bydliště zastavění parku, významného kusu zeleně nebo když jsou svědky nedostatečné péče o stromy a zeleň,“ uvedl Martin Skalský, vedoucí Centra pro podporu občanů.

Poradnu Arniky naleznete v olomoucké pobočce Hnutí Duha na Dolním náměstí

č. 38 v tzv. Hauenschildově paláci. Každý všední den jsou zde k dispozici publikace Arniky týkající se ochrany stromů a možností, jak zabránit jejich kácení. S konkrétními dotazy je možné se obrátit v době od 9 do 16 hodin na ostravské číslo Arniky 596 244 314 nebo na telefon 776 756 352. Pro náročnější konzultace si můžete domluvit osobní schůzku s odborníkem Arniky přímo v Olomouci.

V současné době má Arnika další regionální pobočky v Českých Budějovicích, Děčíně, Chotěboři, Jihlavě, Ostravě a v Praze a je součástí Sítě ekologických poraden v České republice (STEP). ■

VEDOUcí POBOČKY
ARNIKA OSTRAVA

Vendula Krčmářová

Stromy na Střeleckém ostrově zůstanou

Radnice Prahy 1 přišla letos na jaře s projektem na rozsáhlou „revitalizaci“ Střeleckého ostrova. Původní návrh počítal s vykácením třetiny z celkem asi tří set stromů a s řadou stavebních úprav. Proti masivnímu kácení a příliš velkým stavebním zásahům se postavilo několik občanských sdružení včetně Arniky. Společně vyzvala radnici k hledání kompromisního řešení. Vznik pracovní skupiny nakonec umožnil takové řešení najít, i když některé sporné body zůstaly nedořešeny.

Právnický expert Arniky Lukáš Matějka k postoji neziskových organizací uvedl: „Naším hlavním cílem bylo

uchránit ostrov od nešetrných zásahů, které by zničily jeho přírodní charakter. Velmi vítáme, že Praha 1 souhlasila s ustavením pracovní skupiny, kde jsme mohli přednést svoje alternativní návrhy.“ Jednání nakonec vedlo k dílčímu výsledku – při revitalizaci ostrova nedojde ke kácení zdravých stromů. Dále bude zasaženo osmdesát nových stromů jako náhrada za ty, které je nutné vykácet kvůli špatnému zdravotnímu

stavu. Přirozený ráz si uchová i břeh ostrova, který nebude zpevněn betonem. “

Spor ohledně umístění nových staveb na Střelecký ostrov nicméně stále zůstává. Nejproblematictější je stavba výtahu spojená s bouráním části historického zábradlí a plánovaná vyhlídková lávka nad řekou. „Unikátní přírodní ráz ostrova by měl zůstat zachován. Naší prací bude dohlédnout na to, aby se závěry pracovní skupiny promítly do konkrétních povolení státních úřadů. Usilujeme také o další jednání pracovní skupiny. Rádi bychom prosadili ucelenou koncepci péče o Střelecký ostrov, aby se z něj mohly těšit i další generace Pražanů,“ dodal za Arniku

VEDOUcí CENTRA PRO
PODPORU OBČANŮ

Martin Skalský

Jedním z výsledků jednání je i plánované prohlášení dvou starých dubů v severní části parku za památné stromy chráněné zákonem.

Modernizace pardubické spalovny nebude pro životní prostředí přínosem

V polovině listopadu měl být v Pardubicích veřejně projednán projekt modernizace spalovny nebezpečných odpadů v Rybitví. Arnika s předloženým projektem nesouhlasí, neboť stále obsahuje řadu nedostatků. K těm nejzásadnějším patří nadměrná zátěž povrchových vod toxickými dioxiny.

Miroslava Jopková z programu Toxické látky a odpady k námitkám Arniky uvedla: „K posouzení vlivů projektu na životní prostředí jsme podali několik připomínek. Kromě již zmíněného problému s dioxiny upozorňujeme například na nedostatečně vyřešené skladování odpadů před spálením a nedostatečnou technologii pro spalování nebezpečných perzistentních organických látek. Spalovna navíc neodpovídá požadavkům na využití nejlepších dostupných technologií (BAT), jak stanovuje Stockholmská úmluva.“

Spalovna byla odstavena před pěti lety, protože nebyla schopna plnit emisní limity. O její opětovné uvedení do provozu usilu-

je společnost AVE CZ. Původně v ní chtěla likvidovat až 20 000 tun nebezpečného odpadu ročně. Projekt vyvolává velký odpor obyvatel okolních obcí i představitelů města Pardubice. Petici proti obnovení spalovny podepsalo přes 47 tisíc lidí.

Častým argumentem pro modernizaci spalovny je její údajná potřebnost v Pardubickém kraji. Arnika s takovým názorem ale nesouhlasí. „Odpady ze starých ekologických zátěží, kterými se investor často ohání, je lépe likvidovat jinou cestou než jejich spalováním. Preferuje to i mezinárodní Stockholmská úmluva, k jejímuž plnění se Česká republika zavázala. Spalovna má navíc sama produkovat až 400

kg odpadů na tunu odpadu spáleného, z nichž asi desetinu budou tvořit popílký obsahující velice nebezpečné dioxiny,“ doplnila postoj Arniky její tisková mluvčí Zora Kasiková.

Listopadové jednání bylo nakonec ukončeno kvůli nedostatečné kapacitě sálu. Nové veřejné projednání k modernizaci spalovny se bude konat 9. prosince v 17:30 v pardubické hokejové aréně. Poté vydá Ministerstvo životního prostředí k projektu své definitivní stanovisko. ■

ARNIKUM

Jan Losenický

Tomáš Just:

Práce přírody vydá za víc, než všechna revitalizační opatření dohromady

Tomáš Just se zabývá vodohospodářskými revitalizacemi deset let, předtím se věnoval čištění odpadních vod a problematice znečišťování vod. V současné době pracuje v Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR jako vedoucí oddělení péče o krajinu na středisku pro Prahu a Středočeský kraj. O revitalizacích přednáší a píše odborné články, je také spoluautorem knihy *Vodohospodářské revitalizace a jejich uplatnění v ochraně před povodněmi*.

Náš rozhovor se bude týkat hlavně vodohospodářských revitalizací. Možná by bylo užitečné na začátku pojem vodohospodářské revitalizace definovat.

Tak v užším smyslu je revitalizace investiční vodohospodářské opatření, které se snaží napravovat stav technicky upraveného vodního toku. Obnovovat jeho prostorový rozsah, tvarovou členitost a členitost hydraulickou, tzn. členitost hloubek a rychlostí proudění vody.

V širším smyslu se do toho dají zahrnovat i různé neinvestiční aktivity jako je například extenzivní podpora samovolných renaturačních procesů nebo rozumné využívání povodňových změn. Jinými slovy není zdaleka hned nutné jít s kanónem na vrabce, tedy s bagrem na revitalizaci potoků. Mimo nás pracuje každým dnem a hodinou příroda. Zadarmo a velmi efektivně provádí renaturace a je výhodné a úsporné těchto procesů využít. Jedná se třeba o vymílání nebo naopak zanášení koryt, jejich zarůstání, postupný rozpad opevnění apod. Ve výsledku práce přírody vydá za víc než všechna revitalizační opatření dohromady.

Kdy došlo k nejrozsáhlejším změnám vodního prostředí v české krajině?

Lze mluvit o tom, že u nás proběhlo století technických úprav vodních toků, které začalo po velké povodni v roce 1890. Pak se prakticky nepřetržitě sto let prováděly opravdu rozsáhlé změny. Nedá se ale říci, že šlo o nějaký vynález komunistů. Ve velkém rozsahu se upravovaly toky pro potřeby zemědělství, energetiku

nebo kvůli zesplavnění už za Rakousko-Uherska a během první republiky se na tom velmi intenzivně pracovalo dál.

K podobným úpravám tedy docházelo i v zahraničních zemích?

No samozřejmě, významné požadavky mělo díky industrializaci například zemědělství. Od toho se pak odvozovalo nakládání s vodními toky. Problém dnešní doby je, a nejen tedy pouze u nás, že rozsah technické upravenosti toků podstatně přesáhl zdravou nebo únosnou míru. Negativa s tím spojená pak převažují i nad eventuálními hospodářskými přínosy.

Jaké jsou hlavní současné problémy revitalizací toků v ČR?

Správci toků, kteří by jako hlavní měli dělat revitalizace, do nich nezdědka nemají chuť. Je to dáno tím, že většina z nich byla školená spíše k technickým úpravám. Kromě

tohoto subjektivního faktoru působí i to, že pro revitalizaci je většinou nutné shánět pozemky, což samozřejmě není jednoduchá záležitost. Někdy se pak i správci toků rádi vymlouvají, že z tohoto důvodu nemohou revitalizace provádět. Na druhou stranu je pravda, že státní politika jde u nás opačným směrem a spíše zde doznívá rozdávání státní půdy přes pozemkový fond. Naopak třeba v Bavorsku je stát opravdu nápomocný. V některých případech jde o dlouholeté úsilí, kdy probíhají vyjednávání s majiteli pozemků třeba i deset let. U nás se snadno vymluvíme na to, že pozemky nejsou a končí se. Pokud budu mluvit za Agenturu ochrany přírody a krajiny a odborná pracoviště ochrany přírody, tak určitý dluh máme i my. Správcům toků bychom měli dát metodiku, jak s revitalizovanými plochami nakládat, aby bylo jasné, že jejich údržba nestojí velké peníze a nemusí s nimi zacházet jako s parkem v Průhoních. Bohužel s ní příliš nespícháme.

Dílčím ale velmi podstatným aspektem je, že naše vodní hospodářství ať už v plánování nebo v praxi zatím neumí spojovat revitalizace s protipovodňovou ochranu.

A jak je to s financováním revitalizací, jsou na jejich provádění peníze?

Nyní nám v rámci Operačního programu Životního prostředí množství prostředků poskytuje Evropská unie. My je ale jednak z neschopnosti dělat opravdické revitalizace a jednak z české vykutálenosti ve velké většině cpe-me do rybníků. Nahrává tomu i špatné nastavení podmínek programu, které se však má od roku 2010 naštěstí změnit.

Foto: Jan Losenický, Arnika

Tomáš Just: „Naše vodní hospodářství, ať už v plánování nebo praxi, zatím neumí spojovat revitalizace s protipovodňovou ochranu.“

Problematické pročišťování melioračního příkopu u Bykoše, v povodňově rizikovém povodí Litavky. Pročištění zničí výsledky několikaleté samovolné renaturace a způsobí, že případné přívalové vody budou rychleji postupovat na níže položenou obec. Zdroj: Vodohospodářské revitalizace, Tomáš Just a kol.

Antisystémový stav: Zatímco se snažíme revitalizovat pár potůčků, na velkých tocích probíhají akce opačného zaměření. Plavení úpravy Vltavy v Českých Budějovicích, jaro 2009. Zdroj: *Prezentace Ekologicky orientovaná správa toku*, Tomáš Just

Jak se staví k revitalizacím veřejnost?

Myslím, že jde o hodně individuální a nahodilou záležitost související s tím, co kdo osobně zaslechne a zažije. Jedna z prvních zajímavých revitalizací proběhla na potoku Borová u Českého Krumlova. Rok po jejím dokončení zde spadnul silný lokální déšť, z kterého odtékla povodeň o úrovni osmdesátileté až staleté vody. Došlo k vyplavení domů ve vesnici a první reakce lidí byla, že na vině je nově provedená revitalizace, neboť s tak velkou povodní se dosud nesetkali. Později byl tento případ odborně vyhodnocen a ukázalo se, že revitalizace naopak zmenšila kulminaci povodňové vlny asi o pětinu. Nakonec i místní obyvatelé uznali její užitečnost.

Máte příklad nějaké nedávné revitalizace, která byla naopak špatně provedena?

Největším rizikem u revitalizací je, že se nové koryto udělá příliš velké a hluboké. Je to dáno tím, že i mezi lidmi navrhujícími revitalizace stále žije stará hospodářská teze, že koryto má být velké, aby se do něho vešlo co nejvíc vody. Konkrétním případem je epochální revitalizace na ploše povodňového poldru na Žichlínsku na Moravské Sázavě. Zde se dělalo několik kilometrů zcela nových koryt. Ukázalo se, že návrh kapacity koryta je na jednoletou vodu příliš velký a vznikají z toho hluboké rigoly, kde je běžná hladina ještě nižší než staré meliorační trubky. Tam kde bylo možné udělat desítky hektarů mokřadů jsou místo toho desítky hektarů suchého ruderalu, kde živoří výsadby dřevin.

Liší se dle vaší zkušenosti postoje k revitalizacím z hlediska jednotlivých institucí konkrétně například jednotlivých

vých povodí, Lesů ČR nebo Zemědělské vodohospodářské správy?

Určité rozdíly jsou. Paradoxně oproti dřívějším letům mi jako nejuvědomělejší přijde Zemědělská vodohospodářská správa. Asi to souvisí s tím, že v ní došlo k nejvýraznější generační výměně a zastánci meliorací jsou už v důchodu. Povodí mají tendenci vymyslet menší akce často spíše proklamačního charakteru, aby splnila jakési minimum, a o údolí dál klidně probíhají zásahy, které jsou v přímém protikladu. Příkladem může být úprava Vltavy do podoby plavební dráhy v Českých Budějovicích. S Lesy ČR máme nezdárka problémy kvůli přetrvávajícímu přístupu hrazení bystřin. Tyto metody se vyvinuly už za dob rakouského mocnářství hlavně v alpských oblastech. Lesáci u nás mají bohužel tendenci umisťovat splaveninové přehrážky i na potoky, kde vůbec nejsou potřeba.

Arnika se dlouhodobě zabývá případem plánované výstavby jezů na dolním českém Labi. Co si o sporech ohledně splavnění Labe myslíte?

Efektivností plavby na našich řekách si nejsem vůbec jistý. Pokud ale má být plavba zachována, tak musí najít kvalitativně nový vztah k řece. Měly by být hledány možnosti kompenzačních revitalizačních opatření, jako je členitější tvarování břehových hran, podpora břehové vegetace, migrační zprostředkování vzdouvacích stupňů a další. Ohledně kauzy jezů u Děčína mi přijde škoda, že ochránci odkazují na ohrožené druhy rostlin a živočichů, a tím jejich argumentace končí. Mělo by se více argumentovat celkovým ekologickým stavem řeky. Zajímavá je určitě i ekonomická stránka věci, otázka návratnosti obrovských investic.

Je na našich řekách dostatečně zajištěna prostupnost překážek pro migraci ryb?

Naprostě není. Na Povodích oficiálně za migrační překážky uznávají jen ty, které jsou vyšší než jeden metr. A v naší zemi jich jsou tisíce. Navíc pro naše běžné druhy ryb už třicet centimetrů vysoká překážka proti proudu znamená stopku. Postup zprůchodňování je bohužel velmi pomalý. I když už se občas dotují nějaké rybí přechody, často se zapomíná na to, že přirozená migrační prostupnost není ani sebelépe fungujícím rybím přechodem nahraditelná.

Víte o nějakých zajímavých revitalizačních projektech, které se nyní připravují, např. delší úseky toků nebo revitalizace větších řek?

Ústecké středisko AOPK ČR dokončuje velmi pěknou a rozsáhlou revitalizaci Černého potoka ve východní části Krušných hor. Ve středních Čechách je zajímavým projektem revitalizace Blanice ve Vlašimi plánovaná přímo ve městě. V jižních Čechách chystají revitalizaci říčky Stropnice pod Novými Hradky. Držím jim palce, aby projekty dotáhli do zdárného konce.

Máte nějaké své oblíbené motto, které Vás provází životem?

Všechny moudrosti mám vyčtené ze Švejka, z nich tady radši žádnou uvádět nebudu. Mám jedno přání. Hlavně mladí vodohospodáři by si mohli najít víc času na chození kolem vody. Určitě by jim prospělo omezit vysedávání u počítačů, a vlastně se to nemusí týkat jen vodohospodářů.

ARNIKUM

Jan Losenický

Osvobozené vody Bavorska

Projekt „Best Practice – nejlepší příklady v Německu a České republice“ běží již druhým rokem. Za tu dobu Arnika spolu s partnery z německé organizace Grüne Liga představila více jak dvěma stovkám lidí zdařilé a fungující revitalizace vodních toků. Poslední exkurze se uskutečnila na podzim v Bavorsku. V listopadu sdružení uspořádala k tématu veřejně přístupný seminář. Navštívilo ho více než sto dvacet posluchačů a posluchaček, a zařadil se tak mezi nejúspěšnější semináře Arniky. I z toho je patrné, nakolik je problematika obnovy řek, potoků a mokřadů aktuální.

Hřiště pro lukostřelce, i tak je možné využít nivu pro rekreaci.

Meandry a tůň v polích

Revitalizace v Bavorsku jsou pro kraje, kde s obnovou vodních toků teprve začínají, velkou inspirací. Do stavu blízkého přírodě zde nejsou uváděny jen malé potoky a říčky, ale i velké řeky. Jednou z nich je tok Atlmühl protékající intenzivně obhospodařovanou zemědělskou krajinou. Na začátku minulého století byla řeka svedena do zahloubeného napřímeného koryta. V současnosti jí lidé opět vrací meandry, tůňky a připojují stará ramena.

Aby řeka získala dostatek místa, vykoupil stát od zemědělců pás pozemků v bezprostřední blízkosti toku. Zde je ponechán prostor pro přirozený vývoj obnoveného koryta. Stržený břeh na jednom místě a vznik ostrůvku z naplavenin jinde není pro místní hospodáře nežádoucí nepořádek, ale přirozený vývoj řeky. Od koryta nejsou odstraňovány stromy a keře. Zeleň je, kromě některých pravidelně kosených míst, většinou ponechána spontánnímu vývoji. Vysoká tráva, stromy a keře totiž zpomalují průtok vody krajinou a slouží jako životní prostor pro

mnoho druhů organismů. Dnes je již dokončeno víc než patnáct kilometrů obnovy toku a práce dále pokračují. Zároveň s nimi jdou opatření na zlepšování kvality vody. Tůňky na drobných přítocích a příkopy se stojící vodou mezi poli a řekou pracují jako malé čistírny a chrání řeku před nadměrným smyvem živin z polí.

Peřeje a štěrk místo betonu a jezů

Jeden z hlavních důvodů revitalizace řeky Isar byla potřeba účinných protipovodňových opatření. Při jarním tání nebo několikadenních deštích je obvyklé rychlé zvýšení průtoku vody v řece. Donedávna bývala tato období spojena se značnými škodami, které se nevyhýbaly ani městu Mnichov, jímž řeka protéká. Riziko záplav výrazně snížilo velkorysý obnovení koryta. Vybetonované a kamenem zpevněné břehy nahradily travnaté porosty a šterkové naplaveniny. Z řečiště postupně mizí i jezy a jiné příčné překážky postavené člověkem. Balvany a kusy be-

tonu, zbylé po jejich demolici, si v nových peřejích řeka dál omílá a dotváří. Projektanti revitalizací se nebáli obnovit přírodě blízké koryto ani přímo v centru Mnichova. Kolem volné řeky je dnes všemi Mnichovany oblíbený rekreační prostor. Lidé zde mohou posedět, grilovat, procházet se, hrát si nebo se slunit a koupat. Vedou zde stezky pro cyklisty i pěší, je tu také prostor pro divadlo nebo koncert pod širým nebem. Celý obnovený úsek řeky si oblíbili i vodáci.

Vodní překážky v podobě jezů představují při zvýšené hladině velký problém, naplavené stromy je mohou zahradit a zvětšit sílu povodně. Chytrým řešením je mobilní vakový jez. Jeden takový leží právě na řece Wertach. Jeho válec je naplněný vzduchem, takže může být v případě potřeby vypuštěn a položen na dno. Kusy dřeva a jiné plující předměty se pak nemohou hromadit a způsobit škody.

Efekty revitalizací vodních toků:

- **protipovodňová ochrana:** podpora rozlivu velkých vod v nivách, zpomalení vody členěním koryta a okolní vegetací, prodloužení trasy toku
- podpora **samočisticích schopností** řek a potoků
- snadnější **průstupnost** pro ryby i další živočichy
- zlepšení **vzhledu toků** a rozšíření jejich využití pro **rekreační účely**
- zvětšení **zásob vody v korytech toků** i **zásob nivní vody**, posílení pronikání vody do podzemních vod
- obnova **biologické rozmanitosti**, zlepšení podmínek **pro život rostlin a živočichů**
- pozitivní vliv na **mikroklima oblasti**, zmírňování tepelných a vlhkostních extrémů

České zpoždění

Pokusy o obnovu vodních toků do přírodní blízkého stavu se objevují i v naší zemi. Bohužel se většinou jedná o ojedinělá, na sebe nenavazující torza. Zdejší revitalizace podléhají mnohem více osobním a lokálním zájmům, takže velké množství prostředků spolkně odbahňování rybníků a nádrží. Mnohem menší pozornost je věnována opatřením na obnovu biotopů, které by napomáhaly krajině lépe hospodařit s vodou.

Vodohospodářství v Bavorsku naopak postupují systematicky podél toku řeky a při rozhodování berou v potaz celé povodí. Za újmu přírodě například při realizaci staveb v krajině musí investoři provést přiměřená kompenzační opatření. Velký důraz je kladen na spoluúčast a zapojení veřejnosti při přípravě stavebních projektů. Lidé jsou dopředu formou letáčků a veřejných besed s projektanty seznamováni se záměrem a jeho přínosy. Veřejnost a občanská sdružení jsou partnery a spolupracovníky přírodních a realizačních týmů.

Na informovanost a propagaci myslí státní správa i po dokončení revitalizace. Informace jsou na panelech v blízkosti stezek, na letáčcích v informačních centrech. Obnovená místa se využívají pro ekologickou výchovu, rekreaci místních obyvatel a podporu turistického ruchu. A že přírodní místa táhnou dokládá příklad výše zmíněné řeky Isar u Mnichova. Během slunečných dnů je na řece a okolo ní tolik rekreatantů, že místní úřady uvažují, jak počty turistů zregulovat.

Jez na řece Wertach v případě záplav ho lze rychle z koryta odstranit.

Poměrně vysoké náklady na revitalizaci vnímají v Bavorsku jako dobrou investici, která se společnosti vrátí. Zlepšením přirozené samočisticí schopnosti toku výrazně klesají náklady na čištění vody. Krajina celkově lépe hospodaří s vodou, zdroje pitné i užitkové vody jsou bohatší. Pole neztrácí tak rychle živiny a jemné půdní částice. Zlepšují se klimatické podmínky v oblasti, která pak tolik netrpí suchem a extrémními výkyvy teplot. Při

Semináře „Ekosystémové služby a revitalizace“, který Arnika spolupořádala, se zúčastnilo přes sto dvacet lidí.

jarním tání nebo delších deštích povodně málokdy působí hmotné škody, protože voda přichází pomaleji a má dostatek místa pro rozliv mimo obydlená území.

V České republice je sice pro správce toků provádění revitalizací zákonnou povinností, ale současný stav tomu příliš neodpovídá. Revitalizační snahy povzbuzuje i Evropská unie. Kromě finanční podpory se snaží koordinovat postup států EU. V prosinci roku 2000 nabyla účinnosti Rámcová směrnice o vodách. Jejím cílem je dosáhnout do roku 2015 dobrého stavu všech řek, jezer, pobřežních vod a podzemních vod. Bavorští vodohospodáři si dokument nevysvětlili jako další nepotřebný spis do kanceláře, který přináší zbytečné papírování. Využili ji jako účinný a užitečný nástroj pro plošné zlepšování kvality vod. ■

„Tak z tohoto by naše povodňáky jeblo,“ zvolal jeden účastník exkurze, když viděl suché dřevo v korytě řeky Wertach. Na místě měla být vodní elektrárna, dnes je tu přírodní rezervace. Schopnost zadržet obrovské množství vody při povodni a existenci biotopu pro mnoho druhů rostlin a živočichů zde považují za větší přínos pro společnost, než zisk z prodeje elektřiny.

VEDOUcí PROGRAMU
OCHRANA PŘÍRODY

Jana Vitnerová

ČKD

Často kladené dotazy

Kvalita vody

V poradně Arniky se někdy potýkáme s dotazy, kde získat informace o jakosti povrchových i podzemních vod nebo o kvalitě pitné vody v konkrétním místě. Na následujících řádcích naleznete přehled hlavních informačních zdrojů, které se týkají kvality vody v naší zemi.

Souhrnné informace obsahuje každoročně vydávaná **Statistická ročenka životního prostředí ČR**. Je dostupná na internetových stránkách Ministerstva životního prostředí a její část „B2 VODA“ obsahuje údaje o celkových srážkách, ročních průtocích jednotlivých řek, jakosti podzemních vod a mnohé další. Navíc jsou zde zmíněny i odkazy na podrobnější publikace. Jednou z nich je například *Zpráva o stavu vodního hospodářství ČR* nebo-li tzv. „*Modrá zpráva*“, kterou lze dohledat na stránkách Ministerstva zemědělství. Podrobné zprávy také každý rok zveřejňují jednotlivá povodí. Na jejich webových stránkách jsou k dispozici i **plány povodí**, kde se můžete seznámit třeba s připravovanými revitalizacemi.

Sledování jakosti vody – síť sledování jakosti vody provozuje **Český hydrometeorologický ústav** a doplňuje o tato data **Hydroekologický informační systém – HEIS ČR**. Přehledné informace nabízí **Vodohospodářský informační portál**: <http://www.voda.gov.cz>, kde je možné v evidenci ISVS v části „Množství a jakost vody“ dohledat hodnoty základních fyzikálně-chemických ukazatelů včetně rozdělení do příslušných tříd jakosti. On-line přístup k systému HEIS je na stránce: <http://voda.chmi.cz/ojv2>. V části „Výsledky monitoringu“ najdete například výsledky měření specifických látek jako jsou rizikové kovy (rtuť, olovo), pesticidy apod. Údaje jsou seřazeny podle jednotlivých vodních toků. Databáze obsahuje také informace o podzemních vodách a jejich znečištění. Přístup k systému HEIS je dále možný přes stránky **Výzkumného ústavu vodohospodářského T. G. M.**: <http://heis.vuv.cz>. Zde naleznete vodohospodářské evidence o stavu a povrchových a podzemních vod, data o odběrech a vypouštění vod a mnohé další informace. Před první návštěvou je dobré kliknout na nápovědu a zjistit, jak správně aplikaci pro práci s daty používat. Stránky obsahují i *Směrný vodohospodářský plán*, kde jsou souhrnné informace za konkrétní kalendářní rok.

Kvalita pitné vody – podrobnou *Zprávu o kvalitě pitné vody* v ČR každoročně zveřejňuje **Státní zdravotní ústav**: <http://www.szu.cz/tema/zivotni-prostredi/pitna-voda>. Ústav dále vydává zprávy o jakosti balené vody. Každé tři roky publikuje Zprávu o jakosti pitné vody v ČR také Ministerstvo zdravotnictví. Publikace je zajímavá výčtem všech zdrojů pitné vody, které překročily ve sledovaném období limitní hodnoty.

Každý spotřebitel pitné vody má ze zákona právo být informován o její kvalitě a způsobech úpravy. Tyto informace žádejte po své vodárenské společnosti. Většinou je přímo zveřejňují na svých internetových stránkách. Pro úplnost ještě dodejme, že přehled cen vodného a stočného u konkrétních vodárenských firem najdete na webu Sdružení oborů vodovodů a kanalizací ČR: www.sovak.cz.

Poradenské okénko

Co dělat když...

...potřebuji zjistit, zda můj pozemek nebo dům není ohrožen povodní?

Záplavová území mají povinnost vymezit vodoprávní úřady, a to na všech místech, která bývají přirozeně zaplavována povodní. Jejich podrobná elektronická mapa je dostupná na adrese Výzkumného ústavu vodohospodářského T. G. M.: www.vuv.cz/oddeleni-gis/70/prohlizecka-zaplavovych-uzemi.html. Dozvíte se z ní informace o hrozbě pětileté až staleté vody i nejhroší dosud zaznamenané místní povodni. Další možností je požádat o nahlédnutí do map záplavových území na stavebním úřadě určeném pro vaši obec nebo u příslušného správce povodí.

V záplavové zóně jsou zakázány některé činnosti. K dalším je třeba vydat povolení vodoprávních úřadů. Jde o těžbu nerostů, stavební činnost, výsadbu stromů apod. Povolení ve většině případů vydávají pověřené obecní úřady. Nej přísnější ochrana se týká tzv. aktivních zón záplavových území. Zde se v zásadě nesmí stavět vůbec, zakázáno je i zřizování kempů a táborů. Proces stanovení záplavových územích neprobíhá formou správního řízení. Veřejnost má možnost bránit nivy řek v momentě, kdy se jedná o stavbách v už vymezených záplavových území. Účastníkem těchto jednání se můžete stát prostřednictvím občanského sdružení.

...se z komína vedlejšího domu valí černý kouř?

V lokálních topeništích (kamna, krb apod.) lze spalovat pouze dřevo, uhlí, topné oleje a další výrobky schválené jako paliva. Pálení odpadu je v domácnostech zakázáno zákonem. Může být hodnoceno jako přestupek a potrestáno pokutou. Není také dovoleno nadměrně obtěžovat své okolí zápachem nebo kouřem a překračovat přípustnou tmavost kouře. Zastupitelstvo obce může navíc vyhláškou zakázat spalování méně kvalitního uhlí. Pro přijetí takové vyhlášky mohou dát podnět občané např. peticí.

Za účelem kontroly topeniště úředníci sice nemohou vstupovat do obydlí fyzických osob, mají však možnost provést zvenku kontrolu tmavosti kouře. Před tím, než na obecní úřad nebo policii zavoláte, zkuste viníkovi domluvit a informujte ho o škodlivých následcích pálení odpadů. Další informace najdete v letáčku Arniky *Nespalujte doma odpady*.

PRÁVNÍ EXPERT ARNIKY

Lukáš Matějka

Nový projekt Arniky se věnuje udržitelné spotřebě

Arnika zahájila zcela nový projekt věnovaný udržitelné spotřebě. Právě připravujeme vydávání průvodce a již odstartovala tematická série deseti konkrétních příkladů udržitelné spotřeby. Můžete se také těšit na dabing k filmu Příběh věcí. Naplánováno je i několik přednášek a pilotní program pro mateřská centra.

Co termín udržitelná spotřeba znamená? Na odborném sympoziu v Oslo v roce 1994 byla udržitelná spotřeba definována jako „používání služeb a výrobků, které naplňují naše základní potřeby a zlepšují kvalitu života, současně však minimalizují spotřebu přírodních zdrojů, použití toxických látek, produkci odpadů i škodlivin během celého životního cyklu služby nebo výrobku, aby nebylo ohroženo uspokojování potřeb budoucích generací.“ Z definice je patrné, že pod téma spadá řada aktuálních kampaní Arniky. Jedná se například o kampaň Nehrajme si s PVC, Šetrné papírování nebo projekty věnované toxickým látkám.

Udržitelná spotřeba je opravdu velmi široké téma. Pro lepší orientaci v problematice

proto Arnika plánuje vydat orientačního průvodce udržitelnou spotřebou. Kniha čtenářům a čtenářům nabídne množství rad uplatnitelných v každodenním životě. Budou se týkat dvanácti oblastí: reklama, ekodesign, energie, výživa, bydlení, volný čas, životní styl, mobilita, moderní informační technologie, oblékání, turismus a voda. Základ knihy vychází z průvodce, kterého vydala OSN. „Naším záměrem je zpracovat jednotlivá podtémata na české podmínky a vybrat z nich věci snadno použitelné pro naši běžnou praxi,“ uvedla jedna ze spoluautorek připravované publikace Vendula Krčmářová z ostravské pobočky Arniky.

Jako doplnění knihy představí Arnika sérii deseti konkrétních příkladů udržitelné spotřeby. Každý měsíc najdete na stránkách pro-

jektu www.toxik.arnika.org/zdrava-planeta-pro-zdrave-deti nový příklad, na první se můžete podívat již dnes. Kromě poměrně známých témat jako je třeba problematika balené vody se zde objeví i méně známé záležitosti – například biopaliva. Těšit se můžete i na dabing k filmu Příběh věcí, v kterém vás Annie Leonard v rychlém sledu pomocí jednoduchých obrázků provede základními aspekty spotřeby. Na stránkách je také odkaz na zajímavý dokument o socioložce Haně Librové.

Naše chování, nakupování a spotřebu nevyjímaje, je významně ovlivněno naším vnitřním žebříčkem hodnot. Hodnotová orientace se formuje už ve velmi raném věku, a proto je část projektu zaměřena na pomoc mateřským centrům a rodinám s dětmi. Arnika pro ně chystá řadu přednášek, diskusí a informačních materiálů. Ke zlepšení prostředí mateřských center plánujeme realizovat dva pilotní projekty. Pokusíme se o náhradu hraček z PVC, lepší třídění odpadů či snížení spotřeby energie v objektech, kde pracují.

Otázka na závěr. Zkuste odhadnout, kolik planet by všichni lidé na světě potřebovali, pokud by žili stejně jako Češi. Podle Zprávy o stavu planety vydané Světovým fondem na ochranu přírody bychom k naší Zemi museli přidat ještě 1,5 planety navíc.

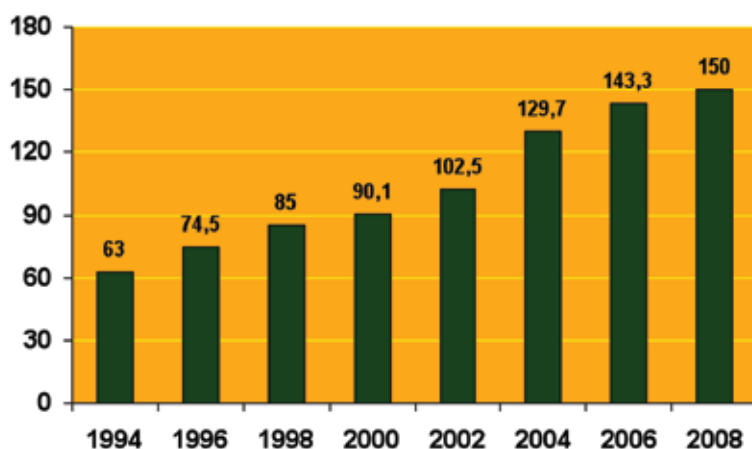
Projekt udržitelné spotřeby je realizován za podpory Státního fondu životního prostředí a Ministerstva životního prostředí ČR. ■

PROGRAM TOXICKÉ
LÁTKY A ODPADY

Milan Havel

Spotřeba papíru v ČR [kg/obyv./rok]

Stále více informací se šíří elektronickou formou, spotřeba papíru ovšem neklesá. Zdroj: Asociace českého papírenského průmyslu (ACPP)

Tiráž

Arnikum, čtvrtletník sdružení Arnika vychází 4x ročně v Praze.

Číslo 4/2009 vyšlo v prosinci 2009 v nákladu 900 ks. Vydává: Arnika, IČO: 26543281, Evidenční č. MK ČR E14275, Chlumova 17, 130 00 Praha 3, tel/fax: 222 781 471, www.arnika.org, e-mail: arnika@arnika.org.

Šéfredaktor: Jan Losenický, spolupracovníci: Mgr. Zora Kasíková, Mgr. Lukáš Matějka, RNDr. Jindřich Petřík, Bc. Kateřina Režná, Martin Skalský, Mgr. Michaela Gomolová, Jana Cenková a pobočky Arniky. Adresa redakce je totožná s adresou vydavatele. Foto obálka: Jan Losenický, foto obálka - Elektrárna Pruněvov: Petr Štefek. Grafický design - Anna Frajtová - anna@designbox.cz, DTP - Andrea Klátilová - andrea@klatil.cz.

Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska v rámci Finančního mechanismu EHP a Norského finančního mechanismu prostřednictvím Blokového grantu Nadace rozvoje občanské společnosti. Dále podpořeno grantem Ministerstva Životního prostředí ČR a Státním fondem životního prostředí ČR. Vydání podpořila Evropská komise. Materiál odráží pouze názory vydavatele, dárce a podporovatelé neodpovídají za jeho obsah.

Pokud se vám do rukou dostalo předminulé číslo čtvrtletníku anebo se zajímáte o práci Arniky, pak si zřejmě vzpomenete na březnový happening „Natírat a chránit“. Arnika tehdy upozornila silničáře, že pro zvýšení bezpečnosti na silnicích není hned nutné kácet zdravé stromy v alejích podél cest. Osvědčenou a šetrnou metodou je jejich značení pomocí bílých pruhů. A protože se happening povedl, uspořádala Arnika obdobnou akci znovu koncem září tentokrát v aleji mezi obcemi Třešť a Růžená na Jihlavsku.

Foto: Jan Loseníček, Arnika

Ošetření aleje by neproběhlo bez více jak stovky podporovatelů. Díky nim jsme mohli opatřit potřebné množství bílé barvy a natřít kmeny všech sto pěti stromů. S trochou nadsázky můžeme říci, že dnes má každý z dárců v aleji svůj strom. Že se zbytečným kácením celých stromořadí nesouhlasí velký počet lidí, dokládá i množství barvy, které je v plechovkách připraveno pro další happening. Tentokrát se bílých pruhů dočká památná alej u Žižkova pole nedaleko Přibyslavi.

Úsilí Arniky o záchranu alejí doplňují dvě nové publikace. Jednou z nich je mapa *Významné stromy středních Čech a Prahy*. Je vhodná pro všechny, kteří chtějí poznat zelené velikány, z nichž mnozí pamatují císaře Rudolfa II. Druhou publikací je bezplatný informační leták *Aleje Vysočiny* upozorňující na skutečnost, že stromořadí jsou naším dědictvím a poskytují nám řadu nenahraditelných služeb. Mapu i leták si můžete objednat v Tržišti na našich internetových stránkách www.arnika.org.

Vlastnímu natírání předcházelo odstranění výmladků vyrůstajících při zemi a očištění kmenů. Dalším krokem bylo přiložení šablony a nastříkání barvy. Alej měří pět kilometrů a jen díky pomoci dobrovolníků se nám podařilo natřít ji v celé délce. Projíždějící řidiči a řidičky dostali letáček vysvětlující smysl happeningu a omluvu za omezení provozu v místě natírání.

Akci „Plechovka pro alej“ podpořili:

Ing. Michal Bartošek, Tomáš Bayer, MUDr. Ludmila Bendová, Tereza Boučková, Eva Bublová st., MUDr. Pavel Buček, Bystrík Bugar, Mgr. Stanislava Burdychová, Zbyněk Bureš, Jan Dobiáš, Petr a Renata Dundáčková, Petra Fichnová, Jan Galajda, Erika Halamičková, Dana Hanzlíková Vašková, Ing. Libuše Havlíčková, Ing. Jindřich Hlaváč, Josef Houfek, PhDr. Miroslav Hudec, Ing. Milan Hůrka, Olga Chudobová, Jiří Janda, Ing. Anna Janečková, Ing. Marie Jelínková, Eva Jurmanová, Gabriela Kabrnová, Jaroslava Kapitolová, Marie a Jaroslav Kašparovi, Eliška Kocendová, Bohumila Korjenková, Věra Kosňovská, Heda Košťálková, Jan Kotrbáček, Jan Koumar, Ing. Jarmila Králová, Markéta Krausová, Vít Kršul, Gabriela Křemenová, Václav Křivanec, Jitka Macáková, Dagmar Macháčková, MUDr. Jana Matějková, Jaromír Matěna, Tereza Matýsová, Vladimíra Mauleová, Blanka Mauleová, Eva Miesslerová, Ing. Peter Molitoris, Jan Morávek, Marie Najbertová, MUDr. Jiří Najbrt, Milena Najmanová, Věra Nečasová, Bc. Marek Neuman, René Neuirth, Zdeněk Nevoral, Petr Nygrýn, Odbor regionálního rozvoje KÚ Vysočina, Šárka Pastvová, PhDr. Eva Pátková, Zbyněk Pelikán, Mgr. Daniela Pikalová, MUDr. Silvia Pollaková, Gabriela a Jaroslav Popelkovi, Pavla Procházková, Barbora Procházková, Mgr. Monika Prokúpková, Tomáš Rada, Štefan Růžička, Lucie Rychtecká, Zdeněk Ryšavý, Dana Schubertová, Marie Sixtová, Jindřiška Skalská, Martin Skalský, Miloš Sláma, Magda Sodomková, Ing. Václav Solanský, PaedDr. Zdeněk Souček, Martin Starý, Matěj Svoboda, Dagmar Štegová, Tereza Štěpková, Jana Tlapová, Barbora Tomanová, Ing. Arch. Jaroslav Tomek, Marta Valentová, Vlasta Vaňková, Radim Vašínský, Hana a Richard Vejsadovi, RNDr. Mojmír Vlašín, Mgr. Štěpána Vnoučková, Ing. Petr Vopelka, Lenka Vychodilová, RNDr. Jozef Zetěk a dalších 16 anonymních dárců. **Všem moc děkujeme!**